

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 68 (1983)
Heft: 21

Artikel: Ina dumengia en in vitg, avon il concil
Autor: Solèr-Capaul, Anny / Solèr, Clau
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881709>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 01.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Ina dumengia en in vitg, avon il concil

Text dad Anny Solèr-Capaul

Ediu da Clau Solèr

1. Preambla

1.1. Concept

El ravugl dil program da publicar texts dil pievel ei quei in'emprema emprova. Emprova eis ei en treis graus. Suentar haver cunventschiu enzatgi da scriver, scriver ei oz numnadamein in act fetg rar, limitaun bunamein mo sin la producciun litterara¹, eis ei da perschader il 'sribent' da publicar quei ch'el ha scret. Sin fundament da cumparegliaziuns che quels sribents ni nudaders fan cun las publicaziuns existentas, ughegian els buca da schar publicar lur emprovas. In'autra raschun per quellas retenientschas sa era il fatg esser ch'ins ei sco lectur raramain prompts d'acceptar in text sco text; bugen vegn igl autur inculpaus e criticaus persunalmein, sch'el ha in meini persunal e buca ina historia fada, generalisada e plena cuncessiuns². Per quei vegn ei, sch'ins vul insumma publicar texts ch'ei dapli che mo fatgs generals, texts che demuossan in spèrt critic, magari era enviers fatgs «cumprovai»³ ad esser en certs graus indispensabel per ils editurs da mantener ina fuorma anonima per proteger ils rapportaders da criticas intolerantas pervia d'in auter pareri. Ei setracta pia en quels cass buca d'in anonimad agressiv mobein defensiv e giustificau.

El tierz grau setract'ei d'ina emprova per ils editurs. Sper il regl da mantener il text sco el ei vegnius screts, quei ch'ins sesprova da far, eis ei necessari d'aschunscher informaziuns ed explicaziuns cun la finamira da possibilitar a lecturs dad autras regiuns e cun premissas differentas da saver guder ils texts sco mussaments persunals d'in temps specific. Quels texts vegnan ad esser aschia che tons e tons lecturs vegnan cun in lev surrir a cunfirmar da cuntin il descet.

En la historiografia valan texts da quei gener en general buca ton cun quei ch'els han buca influenzau da num systems e stadis. Tonaton han era quels fatgs lur impurtonza sco maletgs da gruppas pli pintgas e

da problems impurtonts ella veta dils pigns. Quei tip da historia numn'ins savens «historia pintga». Cunquei che l'autura dalla cronica 'Dumengia en in vitg, avon il concil' ha lubiu da publicar siu num, suonda la biografia en paucs tratgs.

1.2. Biografia

Onna Maria, numnada Anny dil mistral, ei naschida ils 18-10-1918 sco emprem affon dil mistral Gion Bistgaun Capaul ed Onna Barla Casaulta a Lumbrein. Suentar la scola primara a Lumbrein ha ella frequentau dus onns la scola secundara egl institut dallas muniessas a Glion. Il novavel onn, lu aunc facultativs, ha ella passentau ella scola da dunnas a Cuera. Entochen ch'ella ei maridada ha ella gidau a casa e naven dalla mort da sia mumma 1941 ha ella dirigiu in tenercasa cun fargliuns e fumegls, fumitgasas, stizun e puresser ferton che siu bab era durant l'jamna a Cuera.

Ils 31-1-1948 eis ella maridada cun Giachen Zievi Solèr, in da Giachen Rest. Ensemen han els fatg ils purs. Denteren, specialmein gl'unviern fageva Zievi il scrinari ed electricist per l'ovra electrica a Lumbrein. Beinvesius era el sco mistergner universal per tuttas reparaturas. Lur quater affons ein naschi denter 1949 e 1956.

1963 ei il mariu morts. Naven da 1967 ha dunna Anny lu luvrau ella fabrica da ponn a Vella (ina filiala da Trun, oz svanida). 1969 ha ella puspei surpriu il tenercasa tier siu bab. Aunc oz eis ella leu cun sia sora. Dunna Anny, educada en in temps fetg tradiziunal e sever, sesprova da s'adattar al temps modern enten reflectar libramein sur dallas midadas per mantener il cumprovau e scassar il surviviu.

1.3. Ediziun

Dunna Anny ha scret quater paginas A 5 sur d'ina dumengia en in vitg, avon il concil. Ella hagi fatg in sboz per suenter scriver da schuber. Gia all'entschatta encorsch'ins ch'ella ha reflectau sur dil messadi e pli tard fixau il text. Denteren engart'ins denton remarclas spontanass ch'ei segiramein 'mitschadas' pér enten scriver da bi el text. La davosa construcziun ei segiramein in pareri spontan generalisau.

Las regurdientschas cumpeglian particularmein ils onns 1935 entochen 1948, pia ils onns da matta da dunna Anny. Sco regurdientschas ein ils fils ligiai cul temps dad oz.

Era las instanzas discursivas digl'autur, resp. autura e dils acturs, il 'jeu', 'nus' ed 'ELS' ein per part incaverstradas, en auters loghens denton manifestas⁴.

1. Tenor NOELLE-NEUMANN, E. (1978). Werden wir alle Proletarier. Wertwandel in unserer Gesellschaft. Zürich: Interform, ei il prighel fetg smanatschonts ch'ils Europès emblidien entras la televisiun ed il mund fetg visual da scriver. Era mia lavur 'Sprachgebrauch und Sprachwandel. Eine theoretische Faktorenanalyse und die Pragmatik der Sprachbehandlung bei den Rätoromanen von Lumbrein. Mit einem Vergleich der Germanisierung in Präz und Sarn. (Diss.) Zürich' muossa ch'ei vegn strusch scret pli, ton romontsch sco tudestg.
2. In mussament per quella tenuta da batter il sac enstagl igl asen ei la declaronza dil president ad interim dils scripturs, Robert Luzzi, ella Casa Paterna dils 3-6-83 «[...] vegnan scribents adina puspei ed il davos temps expressivamein attaccai persunalmein en la pressa romontscha. [...] las campagnas diffamontas dils davos temps en Surselva ed Engiadina che attaccan ed offendan directamein la persuna dil scribent.»
3. Cheu s'impona la damonda: da tgi. Savens vegn pretendiu da certins che la gliעד, il pievel estimi quels fatgs per cheutras saver sereferir sin la vusch generala sco scut per ina tenuta individuala.
4. Cun 'ELS' vegn indicau ch'igl ei auters acturs, p.ex.: 'ils biars' 'auters' ed era 'nus' sco inclusiun da 'jeu' + 'vus'.

2. Text

2.1. Ina dumengia en in vitg, avon il concil

Ei tucca da gis. Ils perveseders e las casarinas ston, bugen ni nuidis ord cucca. Ei era bia da far avon messa¹. Per quels che eran buca engaschai ella lavur da casa ni nueg², tuccava ei aunc allas otg la damaun da rusari pign. Quei era tschun cuors culs misteris da letezia, la cardientscha ed il 'Salve regina'. Las mattauns che vegnevan, stevan lu anavos e schevan uffeci³. Naturalmein capevan nus nuot, mo la bunaveglia da tener si igl usit era cheu. En quei uffeci vegneva lu era midau giu enqual caussa, p.ex. vegneva ei fatg differenza cugl advent, lu temps da Nadal tochen Nossadunna da candeilas, cureisma e lu pigl onn ora. Quei vegneva recitau en duas partidas. Quater schevan dad ina vart e tschellas da l'autra. Il himni vegneva schizun cantaus⁴. La misergia vevan nus magari culs treis giuvens el fuorn da fiug⁵. Gliez era ualti liung e cumpliau. Nus schevan lu tochen las viaspras da Nossadunna. Allas nov eran a casa e las nov e mesa tuccava ei da messa. Gliez tut che mava deno mummas cun malsauns ni affons pigns⁶. All'entschatta era

'Asperges' ch'ins survegneva daried sch'ins gartegiava da baselgi'en cu il prer vegneva ano⁷. Messa cantada era ei adina. Dirigent, organist e cantadurs sedevan tutta breigia da far bi. Naturalmein duvrava igl augsegner lu igl altar per far messa⁸. Aschia haveva el siu ruaus e nus il nies. Priedi era ei adina sin scantschala⁹. Avon priedi aunc il 'Veni creator'¹⁰, forse pigl augsegner, probabel pils fideivels. La messa mava tochen strusch las endisch, mo negin fageva mucs. Ils treis meins stad cu ils muvels eran ad alp era ei suenter messa aunc processiuon entuorn baselgia cul Sontgissim e benedicziun dall'aura¹¹.

Allas dudisch era ei viaspras ch'ins muncava bunamein mai¹². Secapescha tut latin e mava flott. Suenter mavan ins aunc sur liug als morts e lu avon baselgia sil plaz¹³ vegneva sediscurriu empau da quei e tschei. Ils biars vesevan gie strusch in l'auter l'jamna ora. Las mattauns cuntinuavan cun las viaspras da Nossadunna e 'Complet'¹⁴. Quei mava era bunamein mes'ura. Lu eran nus libras e mavan a spass ne legevan e fagevan in mument biala veta.

La sera mava tgi che saveva a rusari. Quei era rusari da tschun cuors¹⁵, cardientscha, 'Salve regina', litania sunada e cantada, aunghel dil Segner, 'De profundis' ed aunc in'oraziun da Nossadunna. Ei era variont. Igl organist mava a messa e secapescha a viaspras, a rusari e lu era ei massa firaus¹⁶ e messas da bara. Tut per 60.- frs.¹⁷ Da quels deva el aunc al vice-organist che stueva siglir en beinsavens¹⁸. Nus vevan lu aunc ina congregaziun mariana¹⁹ e quei era aunc vitier ina dumengia il meins suenter miezgi priedi e devoziun. Era igl augsegner gudignava aschamein siu toc carn la dumengia. Ei era bi e nus vegls schein encrescher per bia ed ei vul buca propi el tgau, quei ch'ei oz.

2.2. Annotaziuns culturhistoricas

1. Da quellas uras vegneva la communion buca distribuida duront messa, mobein naven dallas quater e mesa mintga mes'ura, ils lu-verdis las tschun e mesa e las sis, la davosa ga allas siat. Denteren savev'ins prender penetienza. Tenor rigurusadad dil plevon saveva il davos penitent avon la distribuziun buca seolvergiar immediat; el stueva spitgar aunc ina mes'ura. Era la via directa dalla porta-baselgia al baun dalla communion era malvesida e magari nunpusseivla.
2. L'autura menziunescha en siu text mo igl extraordinari, las lavurs usitadas sefultschan denter quei program religios, aschia far solver, destadar ils affons, scultrir els, perver pors, gaglinas e savens aunc nuorsas e cauras. Avon messa stuev'era aunc il gentar vegnir preparaun bunamein alla fin per puder gentar denter messa e viaspras. Ei deva regularmein carn ord la vanaun e truffels; verduras eran strusch usitadas. Quellas preparativas lubevan allas casarinas dad ademplier lur duer da famiglia e da buca tralaschar il survetsch divin.

3. Quel cumpigliava el cudisch d'uffeci las paginas 8–89. Certas parts vegnevan variadas tenor temps liturgic. Quei purscheva era ina variasiun sco ei stat scret ell'introducziun dil cudisch p. 4: «variasiun deletga».
4. Pareglia cudisch d'uffeci, p. 48.
5. Cudisch d'uffeci, p. 43, canzun dils treis giuvens, Daniel. 3.
6. Duront survetsch divin mava in um cul halumbart sco guardia da fiug ed era per segirar il vitg. Sco affons (suentar 1950) legeva mumma a nus l'epistla ed igl evangeli e schizun l'instrucziun ord il cudisch dils evangelis. Pli fetg che tedlar quella lectura gudevan nus d'astgar mirar ils dessegn, specialmein quel digl uffiern, p. 493. Ina da quellas illustraziuns, numnadamein l'encarpada da s. Stiafen, p. 48 ei stada madretscha per «la valerusa Lumneziana» dalla scartira festiva a caschun dalla fiasta centenara da Porclas 1952.
7. Quei ei il psalm 50, 8, cudisch d'uffeci, p. 1*, resp. 'Vidi aquam' p. 3*. Cugl asperges mava il plevon las dumengias ordinarias vestgius en alba cun la stola mo cun in ministrant, las quaterfiastas era el vestgius cul manti (pluvial) ed accumpignaus da dus buobs. Il DRG (1:

- 464) descriva detagliadamein la significaziun dil plaid. Pli baul numnav'ins il barschun «uadel» che deriva dil tudestg «Wedel». Tier igl uadel ch'ins drova per envidar en en pegna setracta ei dil medem plaid.
8. La posiziun digl altar grond el chor senza ch'il pievel vesi sigl altar che l'autura considerescha sco 'natiral' ei era in svilup historic. Sin fundament da quella separaziun duvrava il pievel in agid e guid. Per quei intent existevan numerus cudischs da messa cun contempla-ziuns ed oraziuns. Ei succedeva savens ch'il plevon legeva la messa en honor d'in sogn ed ils fideivels quella d'in auter.
 9. Ord raschun ch'ins audi buca il priedi el chor-baselgia, nua ch'il cor da baselgia ei postaus a Lumbrein, drov'ins buca pli quei rinforzader acustic da surengiu.
 10. Cudisch d'uffeci, p. 27*. A caschun dalla dismessa dil 'Veni creator' ha in Lumerin manegiau ch'il s. Spért stuevi seturpegiar.
 11. Avon baselgia a Lumbrein ei aunc oz in altar, dedicaus a s. Gliezi, per quei intent.
 12. Viaspras dalla dumengia ni fiastas, cudisch d'uffeci p. 117–127, resp. variaziun tenor fiasta u sogn.
 13. Lumbrein enconuscha buca l'expressiun «cadruvi» mobein plaz. Quel ei a Sassegl davos la casa pervenda. Leu ei era la tabla nera e la scaffa per igl uffeci civil. Oz perda quei plaz sia exclusivitat cun-quei ch'ils avdents dalla part nova dil vitg serimnan sut baselgia sper la posta. Quels sur baselgia stattan magari sur santeri a marighel. Pli baul fagev'ins era sil plaz radunonzas, oz da rar. Tier quellas ve-gnevan ils vischins convocai dil salter che clamava suenter messa giud la scala dalla lautga da baselgi'en: «Oz immediat suenter messa ei radunonza communal sil plaz.» Pli da vegl gudevan las confraternitads dapli succuors e vegnevan era risguardadas cun devoziuns specialas. A Lumbrein dev'ei la confraternitad da Nossadunna dallas dolurs, la confraternitad dil sogn Num e quella dil s. Rusari. La stad fagev'ins inaga il meins suenter viaspras ina processiun entuorn baselgia per urbir las gra-zias empermessas da mintga confraternitad. Ensemen cun il priedi dalla congregaziun (pareglia 19) era aschia mintga dumengia da stad bein pulpida cun sacrificis religios. Tgei levgiament sch'ei fuva en in liug vischin perdanonza; lu curdava bunamein tut, mo la messa ed il rusari dalla sera restavan.
 14. Viaspras da Nossadunna, cudisch d'uffeci p. 90–114.
 15. Ei dat differents rusaris. Ils pli usitai ein quels da tristezia, letezia e

gloria cun tschun cuors da diesch salidades culs misteris specifics ch'ins scheva pli baul suenter mintga salidade, oz denter mintga cuors. Tuts treis rusaris ensemen dattan il rusari grond ch'ins ura p.ex. sper las baras. El vegneva era uraus en temps da prighels, p.ex. durant la crisa ell'Ungaria 1956 en caplutta da Nossadunna dil perpeten agid. Plinavon dat ei il rusari da Niessegner, dalla cruna, dallas dolurs e dallas olmas. Pareglia era l'entschatta dil text, il rusari pign.

16. El temps pertuccau dil rapport vegnevan las sequentas fiastas aunc celebradas, oz ein ellas curdadas en emblidanza. Buania, Nossadunna da candeilas, 2/2, s. Giusep, 19/3, Nossadunna da mars, 25/3, s. Gion Battista, 24/6, s. Pieder e Paul, 29/6, Nossadunna da Vrin, 2/7, s. Onna, 26/7, Nossadunna da settember, 8/9, s. Martin, 11/11, s. Gliezi, 3/12, Nossadunna da december, 8/12, s. Gion, 27/12. Da s. Onna serendev'ins en processiun a Surin, da Nossadunna da Vrin a Vrin. Tgi che steva buca el liug a perdanonza turnava cun la processiun a Lumbrein.
17. Il bab dall'autura ei staus varga 70 onns organist.
18. Buca mo oz vegn sunau ovras meins sacralas cun l'orgla, sco p.ex. Hannes Meyer fa cun ses tocs: «Schanfigger Bauernhochzeit, o mein Heimatland, Semper fidelis» e.a.v. Suenter la consecraziun duei in vice-organist haver sunau beinduras la melodia «Lang, lang, ist's her» ch'era da quei temps ina canzun alla moda, in canzunet.
19. La congregaziun mariana ei vegnida fundada a Lumbrein gl'uost 1944 da sur Heinrich Sgier. Pli baul, dil temps da sia fundaziun, regulava ella era la veta profana dallas mattauns (e meins ferm da dunas e mummas che stevan vinavon commemoras). Aschia valeva la congregaziun in tec sco la sora dalla cumpignia da mats, denton meins vigurusa sco ei descha ad ina sora. Entras la movibladad, la emigraziun dallas giuvnas per motivs da lavur ed alla fin ord il fatg ch'ei exista naven da circa 1970 in'uniun da giuventetgna, ei la congregaziun mariana seretratga en baselgia.
Aunc oz grond merets ha ella entras mantener paramenta e resti dalla processiun da Nossadunna dallas dolurs (perdanonza da Lumbrein, secunda dumengia d'october). Reminiscenzas d'in'autra congregaziun ein probablamein ils mantials dallas guardias dalla processiun. Els ein in segn exteriur (sco scapuliers, enzennas e.a.v.) dalla confraternitad dallas siat dolurs dalla beada purschala Maria ch'ei vegnida eregida ils 21/6/1720. La baselgia parochiala ha oz aunc in altar dallas dolurs.

Cudisch d'uffeci. Cuntinend igl uffeci de Nossadunna. Viaspras e cumplet. Igl uffeci de morts cun melodias choralas ed oraziuns. CAHANNES, Gion. Glion 1958: nova ediziun revedida. Moritz Maggi art.

Cudisch dils Evangelis dellas Dumengias e Fiastas cun explicaziuns ed instrucziuns. Tenor il ven. P. Glienard Goffine da Placi Sigisbert DEPLAZES, Canoni e professor a Sviz. Ediziun della uniun diocesana de cultus. G. Condrau, Mustér, 1930.

Dicziunari Rumantsch Grischun. Publichà da la Società Retorumantscha. Cuera e Winterthur, 1938 ss.

* * *

- Tgi ch'ha pussonza crei savens era d'haver raschun e dretg
- Ins sa ir ditg da scala si, zacu va ei mo pli engiu
- Ei dat da quels che confundan lur meini cun quel dil pievel
- Nossa democrazia garantisce silmeins il dretg da quescher

Regis